

Instagram: stela_knjige

Facebook: stela

www.stelaknjige.rs

NASLOV ORIGINALA

Tara Westover

Educated

Copyright © 2018 by Second Sally, Ltd. All rights reserved.

Za izdanje na srpskom jeziku © Publik praktikum 2021

ZA IZDAVAČA

Marko Sabovljević

UREDNIK

Marina Sabovljević

LEKTURA I KOREKTURA

Lidija Cenić

DIZAJN KORICE

Sara Vranić

ŠTAMPA

Alpha print, Zemun

TIRAŽ

1.000

IZDAVAČ

Publik praktikum, imprint Stela

Dobrovoljačka 10/I, Zemun

office@publikpraktikum.rs

011/4202 544; 011/4202 545

GODINA IZDANJA

2021

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne sme se kopirati ni prenositi u bilo kom obliku ili bilo kojim sredstvima, elektronskim ili mehaničkim, uključujući fotokopiranje, snimanje ili bilo koji sistem za skladištenje i pretraživanje informacija, bez pismenog odobrenja izdavača.

O B R A Z O V A N A

TARA VESTOVER

Prevela sa engleskog
Jasmina Stojanović

Stela

Za Tajlera

„Prošlost je lepa jer tada ne shvatamo emocije koje imamo. Shvatamo ih tek kasnije i zato nemamo emocije o sadašnjosti već samo o prošlosti.”

– Virdžinija Vulf

„Konačno, verujem da se obrazovanje mora formirati kao kontinuirana obnova iskustva; da su proces i cilj obrazovanja jedno isto.”

– Džon Džui

SADRŽAJ

Prolog	13
PRVI DEO	17
1. Izaberite dobro	19
2. Babica	30
3. Krem cipele	42
4. Žene Apača	50
5. Prljavština poštenog čoveka	61
6. Štit i ograda	77
7. Gospod će se pobrinuti	93
8. Male bludnice	103
9. Savršen u svojoj generaciji	112
10. Štit od perja	121
11. Instinkt	128
12. Riblje oči	135
13. Tišina u crkvama	144
14. Noge mi više ne dodiruju zemlju	156
15. Detinjstvu je kraj	168
16. Neposlušni čovek ne zaslužuje raj	180
DRUGI DEO	191
17. Održati svetost	193

18. Krv i perje	201
19. Na samom početku	210
20. Govori otaca	218
21. Grozničica	226
22. Naši šapati i vrisci	231
23. Ja sam iz Ajdaha	243
24. Slobodni strelac	254
25. Delovanje sumpora	264
26. Čekajući pokretnu vodu	272
27. Da sam žena	277
28. Pigmalion	284
29. Diplomiranje	295
 TREĆI DEO	 305
30. Ruka svevišnjeg	307
31. Tragedija, pa farsa	319
32. Svađalica u velikoj kući	330
33. Magija fizike	336
34. Suština svih stvari	342
35. Zapadno od Sunca	349
36. Četiri duge ruke u kolu	356
37. Kockanje sa iskupljenjem	366
38. Porodica	375
39. Motreći na bizone	382
40. Obrazovanje	390
Zahvalnost	393
Napomene o tekstu	395
O autorki	399

Napomena autorke:

OVO NIJE PRIČA O MORMONIZMU NITI JE REČ O BILO KOJEM drugom obliku religijskog uverenja. U njoj ima mnogo vrsta ljudi, neki su vernici, neki ne; neki ljubazni, neki ne. Autorka osporava svaku korelaciju, pozitivnu ili negativnu, između ova dva.

Sledeća imena, abecednim redom, jesu pseudonimi: Aron, Odri, Bendžamin, Emili, Erin, Fej, Džin, Džudi, Piter, Robert, Robin, Sejdi, Šenon, Šon, Suzan, Vanesa.

Prolog

STOJIM U CRVENOM NAPUŠTENOM VAGONU PORED ŠTALE. Vetar šiba, nabacujući mi kosu preko lica i gurajući hladnoću niz vrat kroz otvor košulje. Olujni vetrovi¹ su snažni ovako blizu planine, kao da sam vrh udiše i izdiše. Dolina je mirna, netaknuta. U međuvremenu, na našoj farmi je živo: teške krošnje četinara lagano se njišu, a pelin i čičak drhte, klanjajući se pred svakim daškom vazduha. Iza mene blaga uzvišenja brda nastavljaju se u planinsko podnožje. Kad podignem pogled razaznajem tamni oblik indijanske princeze.

Brdo prekriva divlja pšenica. Ako su četinari i pelin solisti, pšenično polje je baletska grupa, a svaka stabljika prati ostale u trenutku pokreta, milion balerina savijaju se jedna za drugom, dok snažni vetrovi povijaju njihove zlatne glave. Oblik tog udubljenja traje samo trenutak i brzo prođe, kao i prilika da vidite vetar.

Okrećući se prema našoj kući na padini brega vidim pokrete druge vrste, visoke senke koje se kruto probijaju kroz struje. Moja braća su budna, ispituju vreme. Vidim sliku svoje majke kod šporeta kako užurbano priprema palačinke od mekinja. Vidim svog oca pogrbljenog na zadnjim vratima kako vezuje čizme sa čeličnim pojačanjem na prstima i na svoje žuljevite ruke navlači rukavice za zavarivanje. Na auto-putu školski autobus prolazi pored kuće bez zaustavljanja.

¹ Neprekidni olujni vetar brzine od 34 do 47 čvorova (62–87 km na sat) – „gale wind”. (Prim. prev.)

Imam samo sedam godina, ali razumem da moju porodicu razlikuje upravo ova činjenica, više nego bilo koja druga: mi ne idemo u školu.

Tata brine da će nas Vlada naterati da se upišemo, ali ne može jer ne zna za nas. Četvoro od sedmero dece mojih roditelja nema krštenicu. Nemamo medicinsku dokumentaciju jer smo se rodili kod kuće i nikada nismo videli lekara ili medicinsku sestru.² Nemamo školski dosije jer nikada nismo ušli u učionicu. Kad budem imala devet godina izdaće mi odloženu krštenicu, ali u ovom trenutku, u skladu sa državom Ajdaho i saveznom vladom, ne postojim.

Naravno, ja *jesam* postojala. Odrasla sam pripremajući se za Sudnji dan, gledajući kada će Sunce potamneti, a Mesec biti preplavljen krvlju. Leta sam provodila odvajajući breskve za zimnicu, a zimi rotirala zalihe. Kad bi svet ljudi propao, moja porodica bi nastavila da živi nepogođena tim krahom.

Obrazovala sam se u ritmovima planine, ritmovima u kojima promena nikada nije bila fundamentalna, samo ciklična. Svakog jutra izlazilo je isto sunce, protezalo se nad dolinom i spuštalo iza vrha. Snežni nanosi uvek su se topili u proleće. Naši životi bili su ciklus – ciklus dana, ciklus godišnjih doba – krugovi neprestanih promena koji bi, kad bi se završili, značili da se ništa nije promenilo. Verovala sam da je moja porodica deo ovog besmrtnog obrasca, da smo, u nekom smislu, večni. Ali večnost je pripadala samo planini.

Postoji priča o vrhu koju je moj otac pričao. Bio je stara, grandiozna stvar, katedrala od planine. Postojali su i drugi na planinskim vencima, ali Bakov vrh bio je najfinije izrađen. Njegova osnova obuhvatala je kilometar, a njegov tamni oblik bubrio je iz zemlje i dizao se u besprekorni šiljak. Iz daljine ste

² Osim moje sestre Odri, koja je u mladosti slomila ruku i nogu. Odvedena je u bolnicu da joj stave gips.

mogli videti obris ženskog tela na planinskom licu: noge oblikovane od velikih provalija, a kosu od borova koji poput pramenova padaju niz severni greben. Njen stav je bio zapovednički, s jednom nogom izbačenom u snažnom pokretu, više u galopu nego koraku.

Moj otac ju je zvao Indijanskom princezom. Pojavljivala se svake godine kada bi sneg počeo da se topi i okrenuta prema jugu gledala je kako se bizoni vraćaju u dolinu. Tata je rekao da su nomadski Indijanci smatrali da je njeno pojavljivanje znak proleća, signal da se planina odmrzava, da je zima prošla i da je vreme da se vrate kući.

Sve priče mog oca bile su o našoj planini, našoj dolini, našem malom skrivenom uglu Ajdaha. Nikada mi nije rekao šta da učinim ako odem s planine, ako pređem okeane i kontinente i nađem se na čudnom terenu, gde više ne mogu da tražim Princezu na horizontu. Nikada mi nije rekao kako da znam kada je došlo vreme da se vratim kući.

PRVI DEO

1.

Izaberite dobro

MOJE NAJSNAŽNIJE SEĆANJE NIJE SEĆANJE. TO JE NEŠTO što sam zamišljala, a zatim se toga sećala kao da se dogodilo. Sećanje se formiralo malo pre nego što sam napunila šest godina, iz priče koju je moj otac tako detaljno pričao da smo moja braća, sestra i ja svaki put izvodili sopstvenu kinematografsku verziju, uz pucnjavu i viku. Moja je imala cvrčke. To je zvuk koji čujem dok se moja porodica gura u kuhinji sa ugašenim svetlima, skrivajući se od federalaca koji su okružili kuću. Žena posegne za čašom vode i njenu siluetu obasjava mesečina. Pucanj odjekuje poput zvuka biča i ona pada. U mom sećanju to je uvek majka, koja dok pada ima bebu u naručju.

Novorođenče nema smisla – ja sam najmlađa od sedmoro dece svoje majke – ali kao šta rekoh, ništa od toga se nije dogodilo.

GODINU DANA NAKON ŠTO NAM JE OTAC ispričao tu priču, okupili smo se jedne večeri da ga slušamo kako iz *Knjige proroka Isaije* naglas čita proročanstvo o Emanuelu. Sedeo je na našem kauču boje senfa, u krilu mu je bila otvorena velika *Biblija*. Majka je bila uz njega. Mi ostali plegali smo preko čupavog smeđeg tepiha.

„Maslac i med ješće”, tata je tiho i jednolično gundao, umoran od dugog dana izvlačenja otpada, „dok ne nauče da odbace zlo, a odaberu dobro.”

Napravio je značajnu pauzu. Sedeli smo u tišini.

Moj otac nije bio visok čovek, ali umeo je da ispuni sobu. Imao je neku svečanost proročanstva. Ruke su mu bile jake i izborane – ruke čoveka koji je čitav život naporno radio – i čvrsto su držale *Bibliju*.

Pročitao je odlomak drugi put naglas, zatim treći, pa četvrti. Sa svakim ponavljanjem ton njegovog glasa sve se više podizao. Oči su mu, prethodno natečene od umora, sada bile raširene i budne. Ovde je postojala božanska nauka, rekao je. Ovo je zahtev gospodnji.

Sledećeg jutra tata nam je očistio frižider od mleka, jogurta i sira, a iste večeri kad se vratio kući njegov kamion bio je napunjen sa više od sto litara meda.

„Isaija ne govori šta je zlo, maslac ili med”, rekao bi tata smejući se, dok su moja braća vukla bele kantice u podrum. „Ali ako tražite, gospod će vam reći!”

Kad je pročitao stih svojoj majci, ona mu se nasmejala u lice.

„Imam nešto novčića u torbici”, rekla je. „Bolje ih uzmi. Toliko je razuma u tvojoj glavi.”

Baka je imala tanko, koščato lice i prepunu prodavnicu lažnog indijanskog nakita, sve srebro i tirkiz, koji joj je visio s vretenastog vrata i prstiju. Kako je živela niz brdo od nas, u blizini auto-puta, zvali smo je *baka-niz-brdo*. To ju je razlikovalo od majke naše majke, koju smo zvali *baka-iz-grad*a jer je živela dvadesetak kilometara južno, u jedinom gradu u okrugu, koji je imao samo jedan semafor i prodavnicu namirnica.

Tata i njegova majka slagali su se poput dve mačke kojima su vezani repovi. Mogli su da razgovaraju nedelju dana i da se

ne slože ni oko jedne teme, zajednička im je bila samo privrženost planini. Porodica moga oca živela je u podnožju Bakovog vrha već pola veka. Bakine ćerke udale su se i odselile, ali je moj otac ostao, sagradivši trošnu žutu kuću, koju nikad neće sasvim dovršiti, tik uz brdo do majčine kuće, a u podnožju planine napravio je deponiju pored njenog uredno pokošenog travnjaka.

Svakodnevno su se svađali zbog nereda na deponiji, ali najčešće oko nas, dece. Baka je mislila da treba da krenemo u školu, a ne, kako je rekla, „da lutaju planinom poput divljaka”. Tata je govorio da je državna škola zavera države da udalji decu od boga. „Isto tako mogu ih predati samom đavolu”, govorio je.

Bog je tati rekao da podeli otkrovenje s ljudima koji su živeli i imali farme u senci Bakovog vrha. Nedeljom su se skoro svi okupljali u crkvi, kapeli u boji cikorije, odmah uz auto-put, s malim, skromnim zvonikom karakterističnim za mormonske crkve. Tata je počeo da okuplja očeve dok su napuštali klupe. Počeo je sa svojim rođakom Džimom, koji je dobronamerno slušao dok je tata mahao *Biblijom* i objašnjavao grešnost mleka. Džim se nasmejavao, a zatim potapšao tatu po ramenu i rekao da nijedan pravedan bog neće uskratiti čoveku domaći sladoled od jagode u vrelo letnje po podne. Džimova supruga vukla ga je za ruku. Dok je prolazio pored nas osetila sam miris đubriva. Tada sam se setila: velika farma mlečnih proizvoda kilometar i po severno od Bakovog vrha bila je Džimova farma.

KAD JE TATA POČEO svoje propovedi protiv mleka, baka je svoj frižider napunila njime. Ona i deda pili su samo surutku, ali uskoro je bilo svega – mleka od dva odsto masti, punomasnog, čak i čokoladnog. Činilo se da veruje da je to najvažniji proizvod u kući.

Doručak je postao test odanosti. Svakog jutra moja porodica je sedela za velikim stolom od obrađenog crvenog hrasta i jela ili žitarice od sedam zrna s medom i melasom ili palačinke od brašna sedam zrna, takođe s medom i melasom. Budući da nas je bilo devet, palačinke nikada nisu bile do kraja ispečene. Žitarice mi nisu smetale ako sam mogla da ih potopim u mleko, puštajući da prodre u pahuljice, ali nakon otkrovenja morali smo da ih prelivamo vodom. Bilo je to kao da jedete iz činije pune blata.

Nije prošlo mnogo vremena pre nego što sam počela da mislim na mleko koje se kvari u bakinom frižideru. Tada mi je prešlo u naviku da preskačem doručak i idem pravo u štalu. Napojila bih svinje, napunila korito za krave i konje, preskočila ogradu tora, obišla štalu i kroz zadnja vrata otišla do bake.

Jednoga takvog jutra sedela sam na kuhinjskom pultu i posmatrala baku kako preliva činiju kornfleksa. Pitala me je: „Da li bi želela da ideš u školu?”

„Volela bih”, rekla sam.

„Kako to znaš”, viknula je. „Nikada nisi ni pokušala.”

Sipala mi je mleko i dodala činiju, a onda je sela na šank naspram mene i gledala kako u usta guram pune kašike.

„Sutra odlazimo u Arizonu”, rekla mi je, ali već sam znala. Ona i deda uvek su išli u Arizonu kad se vreme menjalo. Deda je govorio da je prestar za zime u Ajdahu; hladnoća mu je prodirala u kosti. „Ustani rano”, rekla je baka, „oko pet, i povešćemo te sa sobom. Upisaćemo te u školu.”

Pomerila sam se na stolici. Pokušala sam da zamislim školu, ali nisam mogla. Umesto toga, zamislila sam nedeljnu školu koju sam pohađala i mrzela. Dečak po imenu Aron rekao je svim devojkicama da ne umem da čitam jer nisam išla u školu, pa sada nijedna od njih nije želela da priča sa mnom.

„Tata je rekao da mogu da idem?”, pitala sam.

„Ne”, rekla je baka. „Ali bićemo daleko kad shvati da te nema.” Stavila je činiju u sudoperu i pogledala kroz prozor.

Baka je bila sila prirode – nestrpljiva, agresivna, opsednuta sobom. Da biste gledali u nju, morali biste da se odmaknete. Farbala je kosu u crno, i to je pojačavalo njene ionako jake crte, posebno obrve, koje je svakog jutra iscrtavala u prevelike debele lukove, pa joj se zbog toga lice činilo izduženim. Takođe ih je iscrtavala previsoko, te su joj crte lica odavale izraz dosade, gotovo sarkazma.

„Trebalo bi da ideš u školu”, rekla je.

„Zar te tata neće naterati da me vratiš?”, pitala sam.

„Tvoj otac mi ne može ništa. Ako te želi, moraće da dođe po tebe.”

Oklevala je, i na trenutak izgledala postiđeno.

„Razgovarala sam s njim juče. Dugo neće moći da dođe po tebe. Zauzet je tom šupom koju zida u gradu. Ne može da se spakuje i vozi do Arizone, bar dok je vreme takvo da on i momci mogu duže da rade danju.”

Bakin plan bio je dobro zamišljen. Tata je uvek radio od zore do svitanja nedeljama pre prvog snega, pokušavajući da skupi dovoljno novca od sortiranja otpada i izgradnje štala kako bismo preživeli zimu, kad je bilo nemoguće raditi.

Čak i da mu majka pobegne s najmlađim detetom, on ne bi mogao da prestane s poslom dok viljuškar ne okuje led.

„Moraću da nahranim životinje pre nego što krenemo”, rekla sam. „Sigurno će primetiti da me nema ako krave probiju ogradu tražeći vodu.”

TE NOĆI NISAM SPAVALA. Sedela sam na kuhinjskom podu i gledala kako sati prolaze: jedan sat, dva, tri.

U četiri sam ustala i odnela čizme do zadnjih vrata. Bile su prekrivene đubrivom i bila sam sigurna da baka neće dozvoliti

da ih unesem u automobil. Zamišljala sam kako ostaju napuštene na tremu dok bosonoga bežim prema Arizoni.

Zamišljala sam šta će se dogoditi kad moja porodica otkrije da me nema. Moj brat Ričard i ja često smo provodili čitave dane na planini, tako da verovatno niko neće primetiti moj nestanak sve do zalaska sunca, kad će Ričard doći kući na večeru, a ja ne. Zamišljala sam kako se moja braća guraju kroz vrata da pođu u potragu. Najpre će pokušati da me nađu na deponiji, podižući gvozdene ploče u slučaju da se neki zalutali lim obrušio i zarobio me. Zatim bi pretražili farmu, penjali se na drveće i potkrovlje štale. Na kraju bi krenuli ka planini.

Tada bi već bio sumrak – taj trenutak pre nego šta započne noć, kada je krajolik vidljiv samo kao manja ili veća tama, a svet oko sebe više osećaš nego što ga vidiš. Zamišljala sam kako moja braća jure preko planine pretražujući crne šume. Niko ne bi razgovarao; sve misli bi bile iste. Na planini stvari mogu da krenu užasno loše. Strmine bi se odjednom pojavile. Divlji konji, koji su pripadali mom dedi, jurili su po obalama vodenog zaleđa i bilo je više od nekoliko zvečarki. Jednom smo išli u takvu potragu kada je iz štale nestalo tele. U dolini ćete naći povređenu životinju; na planini mrtvu.

Zamišljala sam majku kako stoji kraj zadnjih vrata, kako prelazi pogledom po mračnom grebenu, i trenutak kada se otac vraća kući da joj kaže da me nisu našli.

Moja sestra Odri predložila bi da neko pita baku, a majka bi rekla da je baka tog jutra otišla u Arizonu. Te reči bi na trenutak visile u vazduhu, a zatim bi svi znali gde sam otišla. Zamišljala sam lice svog oca, tamne oči bi mu se smanjile, a usta stegla dok se okretao majci: „Misliš li da je izabrala da ode?”

Njegov nizak i tužan glas bi odjeknuo. Zatim bi ga ugušili zvuci drugog sećanja koje bih prizvala – cvrčci, pa pucnjava, zatim tišina.

DOGAĐAJ JE BIO POZNAT, posle sam saznala – kao Ranjeno koleno ili Vako – ali kad nam je otac prvi put ispričao priču delovalo je kao da niko na svetu nije znao za njega osim nas.

Počelo je pred kraj sezone pravljenja zimnice, koju su druga deca verovatno zvala „leto”. Porodica je uvek provodila tople mesece praveći zimnicu jer je tata rekao da će nam biti potrebna kada dođe Sudnji dan. Jedne večeri tata je bio nervozan kad je došao sa deponije. Tokom večere koračao je kroz kuhinju i jedva nešto pojeo. „Moramo sve da dovedemo u red”, rekao je. „Imamo malo vremena.”

Sledeći dan proveli smo kuvajući i čisteći breskve. Do zalaska sunca napunili smo desetine velikih *mejson* tegli koje su bile poređane u savršanim nizovima, još tople od šporeta. Tata je nadgledao naš rad, brojeći tegle i mrmljajući u sebi, a zatim se okrenuo majci i rekao: „Nije dovoljno.”

Te večeri tata je sazvao porodični sastanak i okupili smo se oko kuhinjskog stola jer je bio širok i dugačak i svi smo mogli da se smestimo. Imali smo pravo da znamo protiv čega se borimo, rekao je. Stajao je na čelu stola; a mi smo sedeli na klupama i proučavali debele daske od crvenog hrasta.

„Nedaleko oдавde postoji porodica”, rekao je tata. „Oni su borci za slobodu. Nisu dozvolili Vladi da njihovoj deci opere mozak u državnim školama, pa su federalci došli po njih.” Tata je uzdahnuo, dugo i sporo. „Federalci su opkolili porodičnu kolibu i držali ih zaključane nedeljama, a kad se gladno dete, dečak, izvukao da jede, federalci su ga upucali.”

Pogledala sam svoju braću. Nikad pre nisam videla strah na Lukovom licu. „Još su u kolibi”, rekao je tata. „Ugašena su svetla i puze po podu, daleko od vrata i prozora. Ne znam koliko hrane imaju. Mogu da umru od gladi pre nego što federalci odustanu.”

Niko nije progovorio. Na kraju je Luk, koji je imao dvanaest godina, pitao možemo li da pomognemo.

„Ne”, rekao je tata. „Niko ne može. Zarobljeni su u svom domu. Ali imaju svoje oružje, možete biti sigurni da federalci zbog toga nisu upali.” Laganim, ukočenim pokretima prešao je nisku klupu. Umoran, pogledao me je u oči: „Ne možemo da pomognemo njima, ali možemo sebi. Kad federalci dođu na Bakov vrh, mi ćemo biti spremni.”

Te večeri tata je izvukao hrpu starih vojničkih torbi iz podruma. Rekao je da su to naše torbe za beg. Tu noć provedli smo puneći ih zalihama – biljnim lekovima, filterima za vodu, kremenom za paljenje vatre. Tata je kupio nekoliko kutija gotovih vojnih obroka i spakovali smo onoliko koliko je moglo da stane u rančeve, zamišljajući trenutak kad bežimo od kuće i krijemo se pod divlju šljivu blizu potoka da bismo ih pojeli. Neki od moje braće stavili su oružje u svoje rančeve, a ja sam imala samo mali nož, ali čak i tako je ranac bio veliki kao i ja kad smo završili. Zamolila sam Luka da ga podigne na policu u mom ormaru, ali tata mi je rekao da ga držim nisko, tamo gde mogu brzo da ga dohvatim, pa sam spavala s njim u krevetu.

Vežbala sam stavljanje ranca na leđa i trčanje s njim – nisam želela da zaostajem za drugima. Zamišljala sam beg, ponoćni trk u zagrljaj sigurnosti Princeze. Planina je, koliko sam razumela, bila naš saveznik. Prema onima koji su je poznavali bila je prijateljski nastrojena, ali prema uljezima bila je nepriступačna, i to će nam dati prednost. Osim toga, ako smo hteli da se sakrijemo na planini kad dođu federalci, nisam razumela zašto konzerviramo sve te breskve. Ne bismo mogli da nosimo teške tegle na vrh planine. Ili su nam breskve bile potrebne kako bismo se poput porodice Viver sakrili u kuću, odakle bismo se borili protiv njih?

Borba se činila izvesnijom, posebno nekoliko dana kasnije, kad se tata vratio kući sa desetak pušaka iz vojnog viška, uglavnom *SKS-karabinima* s tankim srebrnim bajonetima uredno savijenim ispod cevi. Puške su stigle u uskim limenim kutijama i bile su spakovane u *cosmoline*, braonkastu supstancu sastava i čvrstine poput slanine, koju je trebalo odstraniti. Kad su ih očistili, moj brat Tajler odabrao je jedan i stavio ga na lim od crne plastike, koji je presavio preko puške, zapečativši ga nizom srebrne trake. Stavivši svežanj na rame, odneo ga je niz brdo i spustio pored crvenog vagona. Tada je počeo da kopa. Kad je otvor bio širok i dubok, ubacio je puške u njega, a ja sam ga gledala kako ga, mišićima nabrekli od napora i stisnutih vilica, pokriva zemljom.

Ubrzo nakon toga tata je kupio mašinu za izradu metaka iz istrošenih patrona. Sada možemo duže da izdržimo u odbrani, govorio bi. Pomislila sam na ranac za beg u brda koji je čekao na krevetu i puške sakrivene u blizini vagona i počela da razmišljam o mašini za izradu metaka. Bila je glomazna i pričvršćena čeličnom strukturom u podrumu. Ako bi nas iznenadila zaseda, ne bismo imali vremena da je dohvatimo, zaključila sam. Pitala sam se treba li da je zakopamo zajedno s puškama.

Nastavili smo da pravimo zimnicu od bresaka. Ne sećam se koliko je dana prošlo niti koliko smo tegli dodali u zalihe pre nego šta nam je tata ispričao još neke delove priče.

„Ubijen je Rendi Viver”, rekao je tata, glasa tankog i s prekidima. „Izašao je iz kuće da uzme telo svog sina, a federalci su ga upucali.” Nikada nisam videla oca da plače, ali sada su mu suze neprekidno padale s nosa. Nije ih brisao, samo ih je pustio da klize na košulju. „Njegova žena je čula pucanj i potrcala do prozora, sa detetom u rukama. Zatim je usledio drugi hitac.”

Majka je sedela sa sklopljenim rukama, jedna ruka bila joj je preko grudi, a druga preko usana. Zurila sam u linoleum

pun mrljica dok nam je tata govorio kako se dete podiglo iz majčinih ruku, lica umrljanog krvlju.

Do tog trenutka neki deo mene želeo je da federalci dođu, žudeo je za avanturom. Ali tada sam osetila istinski strah. Zamisljala sam svoju braću kako puze po mraku, a u oznojenim dlanovima klize im puške. Zamisljala sam majku, umornu i iskrivljenu, kako se krije od prozora. Zamisljala sam sebe kako ležim na podu, mirna i tiha, slušajući cvrčke u polju. Tada sam videla majku kako ustaje i pokušava da dosegne slavinu u kuhinji. Beli blesak, tutnjava pucnja i ona pada. Skačem da uhvatim dete.

Tata nam nikad nije ispričao kraj priče. Nismo imali televizor ili radio, pa možda nikad nije saznao kako se sve završilo. Poslednje što nam je rekao bilo je: „Sledeći put to možemo da budemo mi.”

Te reči sam zapamtila. Čula bih njihov odjek u glasanju cvrčaka, u odjeku breskve dok se spušta u teglu, u metalnoj cevi očišćenog SKS-a. Čula bih ih svakog jutra kad bih prošla pored vagona i zastala iznad mišjakinje i čička koji su izrasli tamo gde je Tajler zakopao pušku. Dugo nakon što je tata zaboravio na otkrovenje u *Knjizi proroka Isaije*, a majka opet skladištila mlečne proizvode u frižider, sećala sam se porodice Viver.

BILO JE SKORO PET SATI UJUTRU.

Vratila sam se u svoju sobu, glave ispunjene cvrčcima i pucnjavom. U donjem krevetu Odri je hrkala, tihim, zadovoljnim tonom, koji me pozivao da učinim isto. Umesto toga, popela sam se na krevet, prekrstila noge i pogledala kroz prozor. Pet sati je prošlo, zatim šest. U sedam sati pojavila se baka. Gledala sam je kako korača prema dvorištu, okrećući se svakih nekoliko trenutaka kako bi pogledala ka nama. Zatim su ona i deda ušli u automobil i izašli na auto-put.

Kad je automobil otišao ustala sam iz kreveta i pojela čini-ju mekinja s vodom. Napolju su me dočekali Lukova koza Kamikaza, koja mi je grickala košulju dok sam hodala prema štali. Prošla sam pored autića koji je Ričard improvizovao od stare kosilice. Nahranila sam svinje, napunila korito i odvela dedine konje na novi pašnjak.

Kad sam završila popela sam se na vagon i pogledala ka dolini. Bilo je lako pretvarati se da sam u automobilu koji se ubrzava, da dolina svakog trenutka može da nestane iza mene. Provodila sam sate fantazirajući o tome, ali tog dana nisam otišla. Okrenula sam se prema zapadu, dalje od polja, i pogledala u vrh.

Princeza je uvek bila najsajnija u proleće, tek nakon što se sneg otopi sa četinara njihove tamnozelene iglice izgledale su skoro crne nasuprot tinjajućoj smeđoj boji zemlje i kore. Sad je bila jesen. Još sam mogla da je vidim, ali je bleдела: crvene i žute boje umirućeg leta zaklonile su njen tamni oblik. Uskoro će padati sneg. U dolini bi se topio prvi sneg, ali na planini bi se zadržao, zaklanjajući Princezu do proleća, kad bi se ponovo pojavila da gospodari dolinom.